De la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra limbajului figurativ din textele vechi româneşti

Gheorghe CHIVU

The author examines the figurative language of some of the Old Romanian texts in order to emphasize the expressiveness of the choices adopted by the translators confronted with the complexity of the sacred text itself, the intricacies of the source language and the fluctuations of the target language.

1. Exprimarea figurată, trăsătură distinctivă a scrisului beletristic, utilizată deopotrivă în texte laice şi în scrieri religioase aparţinînd acestei variante funcţionale a limbii române, a fost ignorată, de regulă, de cercetătorii care s-au oprit mai mult sau mai puţin insistent asupra textelor bisericeşti. În scrierile religioase ilustrative pentru perioada veche a culturii noastre scrise, în care producţia manuscrisă şi îndeosebi cea tipărită erau dominate de spiritul Bisericii, au fost căutate, de regulă, caracteristici ale normei lingvistice, iar în textele cu acelaşi conţinut publicate în epoca modernă, cînd scrisul laic şi-a modernizat atît vocabularul cît şi unele trăsături fonetice, morfologice şi sintactice, cercetătorii au încercat să identifice elementele de tip conservator, fapte fonetice sau morfo-sintactice dispărute din inventarul de caracteristici ale românei moderne, sau cuvinte de tip arhaic, respectiv elemente de vocabular încadrabile într-o terminologie specifică domeniului[1].

Mai vechile sau mai noile texte religioase cu caracter beletristic, deopotrivă scrieri narative, imnice, lirice sau cu caracter retoric, diferenţiate rar în cadrul diverselor investigaţii ştiinţifice de celelalte scrieri utilizate în Biserică, atestă însă prin numeroase exemple şi existenţa figurilor, atît a celor „de construcţie", impuse prin tradiţie de retorica discursului religios, cît şi a celor „de gîndire"[2].

În cadrul comunicării de astăzi ne vom opri exclusiv asupra exprimării figurate, cu ajutorul căreia, în ciuda caracterului de regulă stereotip al tropilor caracteristici

[1] Vezi, pentru o prima abordare a problemei, conferinţa *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997.

[2] Am încercat sa surprindem astfel de figuri, încadrîndu-le în evoluţia scrisului vechi în ansamblu, în volumul *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000, p. 42-45, 100-107.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

pentru scrisul bisericesc, sau, poate, tocmai prin repetarea insistentă a aceloraşi clişee stilistice, a fost creată, pentru credinciosul cu mai puţină cultură care a ascultat constant slujba sau pentru cel ce avea exerciţiul lecturii textelor sacre, obişnuinţa cu o modalitate de formulare a unor idei sau sentimente esenţial diferită de aceea cunoscută şi practicată în cadrul vorbirii curente, familiare sau populare. Încercăm să aflăm, prin analiza mai multor figuri extrase din scrieri religioase reprezentative pentru literatura română veche, care au fost cauzele şi care scopurile păstrării aceloraşi tropi, respectiv ale modificărilor apărute în copii sau în versiuni diferite ale aceluiaşi text. Vrem de asemenea să stabilim (sau cel puţin să intuim) dacă aceste modificări pot fi corelate cu încercările traducătorilor sau ale revizorilor unei traduceri religioase de a modifica litera sursei pentru a face mai clar spiritul acesteia, încercări constatate tot mai frecvent în scrisul vechi românesc după 1650.

Reamintim că în ediţiile precedente ale Conferinţei ne-am oprit, pentru a formula o opinie privind relaţia dintre litera şi spiritul textului sacru în scrisul vechi românesc, asupra cîtorva manuscrise cu „traduceri multiple" ale Psaltirii, Tetraevanghelului şi Paraclisului Precistei, toate alcătuite, la mijlocul sau în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, în Moldova[3].

2. Cele mai multe exemple de exprimare figurată se întîlnesc, dintre scrierile ilustrative pentru vechiul scris beletristic religios, fapt într-un fel aşteptat, în cadrul *Psaltirii,* text beletristic de lectură bisericească cu un pronunţat caracter liric[4].

Astfel, în toate variantele psalmului XI cunoscute din secolul al XVI-lea pînă la *Psaltirea de-nţăles* imprimată de Dosoftei în 1680[5] apare, în formă practic identică (diferenţele dintre texte ţin în primul rînd de prezenţa unor fonetisme cu repartiţie regională specifică), o metaforă cu rol explicativ, cunoscută şi din alte vechi texte religioase, care permite plasticizarea unei idei abstracte printr-un lanţ metaforic enumerativ. Iată pasajul din versetul 7, în forma existentă în psaltirile coresiene: *Cuvintele Domnului, cuvinte curate, argint ars şi ispitit pămînt, curat de şapte ori.* (În tipăritura lui Dosoftei întîlnim: *Cuvintele Domnului-s cuvinte curate, argint ars, lămurit de pămînt, curăţit de şeapte ori.*)

O metaforă personificatoare, ce se află la baza unui trop utilizat pînă la devalorizare în literatura modernă (unde va fi apărut însă independent de influenţa

[3] A se vedea *Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea,* în *Text şi discurs religios,* I, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi 2009, p. 37-43, şi *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris,* în *Text şi discurs religios,* II, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi 2010, p. 41-48.

[4] Nu ne preocupă în lucrarea de faţă figurile existente în Cîntarea cîntărilor, absentă dintre cărţile biblice traduse înaintea mijlocului secolului al XVII-lea, şi nici acelea, de altă factură şi mult mai puţin frecvente, înregistrate, începînd din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în Evangheliar şi în Apostol.

[5] Am avut în vedere copiile şi versiunile independente ale Psaltirii, transcrise sau tipărite în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, pentru a acoperi şi intervalul de timp în care au fost alcătuite manuscrisele cu traduceri multiple analizate în studiile menţionate în nota 1.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

exercitată, în timp, de Psaltire), apare în versetul 12 din psalmul al XVII-lea: *Sui spre heruvimi şi zbură. Zbură spre arepile vîntului.* Figura revine în psalmul CIII, unde în versetul 4 citim iarăşi, în toate variantele vechi ale psalmilor: *Puse nuorii suirea sa, îmblă spre arepile vîntului.*

O frumoasă metaforă verbală, a cărei valoare este amplificată printr-o surprinzătoare schimbare a comportamentului gramatical al verbului *a vărsa,* este consemnată în psalmul XXI, versetul 15. Citǎm tot din psaltirile coresiene, mai apropiate ca normă lingvistică de româna literară actuală: *Ca apa vărsaiu-mă şi sparseră-se toate oasele mele.* (În Psaltirea Scheiană diferenţele faţă de forma extrasă din versiunile coresiene sînt, cu excepţia antepunerii lui *se* din *sparseră-se*, exclusiv fonetice; în Psaltirea Hurmuzachi, în loc de *sparseră-se* apare *rrăsfirară-se*, iar la Dosoftei, *să-mprăştiară.*).

Exprimarea figurată continuă, în cadrul aceluiaşi verset din psalmul XXI, cu o comparaţie: *Fu inema mea ca ceara topindu-se pre mijloc de maţele meale,* relaţia comparativă fiind uşor de înţeles chiar de către omul simplu, deşi interpretarea gerunziului reflexiv impunea o raportare la canoanele exprimării culte.

În versetul 15 al psalmului XXXVIII traducătorul celei mai vechi versiuni româneşti a Psaltirii reformulează ideea cuprinsă în pasajul anterior reprodus tot printr-o comparaţie sensibilizatoare: *Topit-ai ca painjina sufletul lui, însă în deşertu tot omul.*

Plasticizantă şi concomitent umanizatoare este comparaţia cuprinsă în versetele 2 şi 3 ale psalmului CIII: *Înveştitu-te-ai cu lumină ca în cămaşe. Întinseşi ceriul ca piialea, coperişi ca apa mai-susul lui* (la Dosoftei găsim: *te-mbrăcaş învăscîndu-te în lumină ca-ntr-un veşmînt, întindzînd ceriul ca cortul, care-ş acopere cu ape cerdacurile sale*), versetul 7 din cadrul aceluiaşi psalm aducînd în atenţie o nouă imagine surprinzătoare: *Fără-fundul ca cămaşa înveştirea ei.* (În Psaltirea Hurmuzaki citim: *Bezdna ca o cămeaşe înveştitul ei,* iar la Dosoftei: *Prăpastea-i ca un veşmînt îmbrăcămînt lui.*)

În versetul 16 din versiunea voroneţeană a psalmului XXI, aflăm: *Mi-i vîrtutea ca hîrbul de sacă*. Versiunea scheiană consemnează în acest pasaj: *Uscă-se ca urciorul vîrtutea mea,* în Psaltirea Hurmuzaki citim: *Şi se uscă ca oala tăriia mea*; în tipăriturile coresiene forma versetului indică de asemenea o exprimare figurată, chiar dacă structura lexicală a pasajului, modificată printr-o figură etimologică, este diferită: *Uscă-se ca uscarea vîrtutea mea*; iar Dosoftei transformă fragmentul în *Să uscă ca hîrbul vîrtutea mea,* fără a se depărta însă de tropul iniţial.

În Psaltirile coresiene şi în unele dintre cele rotacizante, în forma dată versetelor 15 şi 16 ale psalmului CII apare: *Omul ca iarba, zilele lui ca florile satelor* (în Psaltirea Hurmuzaki: *florile de grădină,* la Dosoftei: *floarea cîmpului*)*, aşa înflureaşte* (la Dosoftei: *aşea va desflori*). Comparaţia astfel exprimată a avut o influenţă remarcabilă nu numai asupra vechii noastre exprimări literare, ci şi asupra vorbirii curente, de vreme ce reflexe ale ei se regăsesc, lexicalizate aproape (a se vedea sintagmele *floarea vîrstei* sau *floarea tinereţii*), chiar în româna contemporană.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

O comparaţie concretizatoare, cunoscută şi de vorbirea populară actuală, este reevaluată prin crearea unui paralelism de tip antitetic în forma dată versetului 24 din psalmul LIV. Citez din Psaltirea Hurmuzaki: *Şi muiară-se cuventele lor mai vîrtos decît untulu, şi acealea sîmtu săgeatele.* (Pasajul are formulare identică în celelalte prime versiuni ale Psaltirii, dar Dosoftei îl modifică, în tipăritura din 1680, în: *Muiară-se cuvintele lor mai mult decît nişte oloi şi eale sînt săgeţ,* iar în Psaltirea tipărită în 1673, dezvoltă şi limpezeşte totodată figura prin versurile:

Grăiesc din gură cuvinte moale
De-ţ par ca untul de unsuroase;
Ele-s ca lancea de sîmceloase.

3. Aflată în deplină consonanţă cu structura şi cu destinaţia originară a Psaltirii, versificarea dată de Dosoftei, în tipăritura din 1673, cunoscutei cărţi biblice nu pare să fi reprezentat, cum susţin unii comentatori, o simplă variantă eclesiastică a textului[6]. Tipăritura scoasă la Uniev nu a fost folosită, după cîte cunoaştem, în cadrul slujbei, iar pentru uzul Bisericii Dosoftei va tipări, de altfel, în 1680, la Iaşi, *Psaltirea de-nţăles*.

În textul versificat, utilizînd deopotrivă modelul cărţii similare alcătuite de polonezul Jan Kochanowski şi pe cel reflectat de vechile Psaltiri româneşti, mitropolitul moldovean nu s-a depărtat, în majoritatea situaţiilor, de litera textului biblic şi, în perspectiva obiectivelor cercetării acum prezentate, nici de tipul tropilor existenţi în versiunile canonice ale psalmilor[7].

Atestă aceasta în primul rînd fidelitatea cu care Dosoftei face, nu totdeauna cu har poetic, versificarea unor pasaje.

Versurile corespunzătoare versetelor 14 şi 15 din psalmul LXXXII:

Răpedză-i, Doamne, din deal ca roata
Şi-i prăvăleşte să-i calce gloata,
Ca măciulia fulgi să le cadză
Şi ca pădurea focul să-i ardză

limpezesc ideea textului bază, dar atenuează sensibil, în primul rînd prin schimbarea structurii frazei, valoarea expresivă a vechii versiuni româneşti în proză, care avea, în copia scheiană, forma: *Dzeul mieu, pune ei ca rroata, ca trestia între faţa vîntului, ca focul ce arrde dumbravile, ca văpaia ce aprinde pădurile.*

În aceeaşi situaţie se află versurile ce reproduc fidel, dar cu efect stilistic iarăşi diminuat, conţinutul versetelor 11 şi 12 din psalmul XCV:

Ceriul s-aibă voaie bună
Cu pămîntul depreună,
Şi marea, giucînd, să salte

---

[6] Vezi, spre exemplu, Mircea Scarlat, care afirma eronat, în *Istoria poeziei româneşti,* I, Bucureşti, 1982, p. 86, că, pentru Dosoftei, „versificarea Psaltirii era o necesitate preponderent ecleziastică, nu estetică".

[7] Vezi, pentru o detaliată descriere şi pentru o abundentă ilustrare a acestor tropi, Mihai Dinu, „*Bătrânul poet dintâi*" – *incursiune în poezia şi poetica dosofteiană*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 128-141.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

Cu unde, cu valuri nalte
Şi cîmpii încă să-şi facă
Bucurie, să le placă.

Deşi folosesc procedeul personificării, prezent în toate versiunile în proză ale Psaltirii, şi, în plus, inovează prozodic, plasînd de două ori complementul în alt vers decît verbul regent, ultimele versete citate au o valoare inferioară artistic traducerii în proză, mai bine structurată din punct de vedere stilistic: *Se veselească-se cerul şi bucure-se pămîntul! Se rrădice-se mare şi plinul ei! Se bucure-se cîmpii şi toate ce sîntu într-însul!*[8].

Abaterile de la structura formală a modelului intern, ilustrat de versiunile în proză ale psalmilor, sînt însă numeroase în *Psaltirea în versuri*. Nu ne referim aici, dată fiind lipsa de relevanţă pentru utilizarea traducerilor româneşti anterioare, la metru, la ritm şi nici la rimă, deşi realizările lui Dosoftei sînt, evaluate din această perspectivă, nu o dată remarcabile. Ne oprim în schimb la unele amplificări de text, care au, de regula, ca efect creşterea evidentă nu doar a clarităţii, ci şi a expresivităţii.

Pentru exprimarea ideii cuprinse în versetul 15 din psalmul XXXVIII, care avea, în proză, forma *Şi topit-ai ca painjina sufletul mieu; însă în deşert tot omul*[9], Dosoftei alcătuieşte patru versuri:

I-ai stîns bietul suflet că de-abia se-ngînă,
Cît nu-i mai de-a hirea de o painjină.
Aşe-i deşert omul ca o haină slabă,
Stricată de molii şi fără de treabă.

Primul verset din psalmul XLI: *În ce chip jeluiaşte cerbul la izvoarăle apelor, aşa jeluiaşte sufletul mieu cătră tine, Doamne,* cunoaşte, în *Psaltirea în versuri*, o formă frecvent citată în istoriile literaturii sau în cele ale limbii noastre literare ca exemplu de amplificare şi de sensibilizare a textului psalmic:

În ce chip doreşte cerbul de fîntînă,
Cînd îl strînge setea, de-l arde-n plămînă,
Sufletul mieu, Doamne, aşe te doreşte,
Cu sete aprinsă, de mă veştedzeşte.

La fel cum este citată versificarea dată versetului 27 din psalmul CIII, verset cu sens pur denotativ în traducerile în proză ale epocii: *Aciia corabiile noată. Zmeul cesta ce fapt-ai să-ş bată joc d-insul*[10]. În urma intervenţiei creatoare a lui Dosoftei, textul a dobîndit admirabila formă ce a sugerat comentatorilor identificarea unor „rezonanţe" eminesciene:

Peste luciu de genune
Trec corabii cu minune.

---

[8] Am citat forma existentă în versiunea scheiană a textului.

[9] Reproducem forma avută de versetul amintit în tipăriturile coresiene, dar textul avea, după cum precizam anterior, o formă aproape identică în toate versiunile vechi cunoscute ale Psaltirii.

[10] Versiunile vechi ale Psaltirii au aproape aceeaşi formă pentru acest pasaj. Citatul este extras şi de această dată din versiunea coresiană a textului.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

Acolo le vine toană
De fac chiții gioc şi goană.

Textul în versuri tipărit de Dosoftei în 1673 pune desigur în evidență, dincolo de modificările nu o dată remarcabile prin plasticizare şi sensibilizare, şi utilizarea unui limbaj figurativ de alt tip decît cel prezent în mod curent în Psaltire, fapt într-un fel firesc într-o scriere dorită a fi exercițiu poetic elevat, iar nu traducere versificată a unui text biblic.

În ultimul exemplu citat s-a putut remarca uşor atît valoarea conotativă a determinărilor atributive, cît şi utilizarea metaforică, neobişnuită în scrisul bisericesc în ansamblu, a sintagmei *luciu de genune* pentru *mare*. În alte pasaje, care nu aveau, în versiunile în proză ale epocii, nici o componentă cu valoare estetică, Dosoftei introduce, printr-un gest artistic gratuit, cîteva epitete surprinzătoare. Astfel, în primul verset din psalmul CXXXIII, pasajul *Stînd în casa Domnului, în curțile (caseei) Zeului nostru*[11] este înlocuit cu:

Carii dvoriț la Domnul în casă,
În curțile cele de mătasă.

Versetul 15 din psalmul CIII începe, în vechile versiuni în proză, cu propoziția *Ce răsărişi pajişte vitelor,* în vreme ce Dosoftei propune *Şi creşti pajiştea cea moale*, adăugînd, necerut de sensul strict al textului, un puțin aşteptat epitet adjectival sinestezic. Acelaşi epitet, cu totul neobişnuit în scrisul epocii (în care această figură, rar utilizată, avea de regulă valoare apreciativă, morală), apare şi în versificarea versetului 6 din psalmul XCII. Varianta în proză: *Minunate înalțile mării, minunat întru înalți Domnul*[12], memorabilă, de altfel, prin unele elemente lexicale şi prin structura ei prozodică, se transformă sensibil printr-o amplificare a textului, ce include, în urma intervenției poetului, deopotrivă o comparație şi un epitet, ambele sensibilizatoare:

Minunată-i unda mării,
Ce-i mai mare craiul țării,
Că pre toț craiul potoale,
Ca spuma mării cea moale.

Modificările aduse de către Dosoftei prin versificare formei psalmilor constau deci atît în amplificare şi în detaliere, menite să clarifice conținutul sau să evidențieze o anumită modalitate (nu o dată sensibilă) de înțelegere a lui, cît şi în invenție stilistică de alt tip şi cu alt efect decît aceea uzuală în textele religioase canonice. Tropilor caracteristici scrisului bisericesc le stau astfel alături, în *Psaltirea în versuri*, remarcabile figuri, inovatoare în epocă, ce vor deveni specifice literaturii beletristice laice. Tiparul stilistic dominant este însă cel preluat din modelul tradițional, la fel ca elementele cel mai frecvent utilizate, extrase firesc din repertoriul de tropi pus în circulație de Psaltire.

[11] Am completat, prin cuvîntul introdus între paranteze după versiunea scheiană, forma dată versetului în tipăriturile coresiene.

[12] Versetul are această formă în toate versiunile vechi ale Psaltirii.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

4. Mijloc de educare şi de modelare concomitent a gîndirii şi a sensibilităţii, lectura psalmilor a creat, alături de parcurgerea sau de ascultarea altor scrieri beletristice bisericeşti (de tipul Evangheliarului), obişnuinţa cu exprimarea aleasă, elevată. Numeroase figuri atestate iniţial în psalmi reapar de aceea în scrieri originale alcătuite după 1600.

Arepile vîntului, sintagma cu valoare metaforică devenită, în *Psaltirea de-nţăles* a lui Dosoftei, *arepile vînturilor* (formă intrată, foarte probabil prin revizia făcută de mitropolit traducerii lui Milescu, şi în Biblia de la Bucureşti[13]), a ajuns prin excesivă repetare o figură aproape banală în literatura laică actuală.

Foarte des utilizată şi, în consecinţă, foarte cunoscută este de asemenea comparaţia cuprinsă în traducerea versetului 12 din psalmul CI: *Zilele meale ca umbra trecură, şi eu ca fînul secaiu.* (În versetele 4 şi 5 din acelaşi psalm citim: *Vătămat fuiu ca iarba şi uscă-se înema mea.*) Acest ultim tipar comparativ, ce punea în relaţie zilele omului cu fumul (creînd astfel pentru prima dată în cultura scrisă românească o sinonimie cu funcţie poetică între *fum* şi *umbră*), fusese utilizat, în acelaşi psalm, şi în transpunerea versetului 4: *Periră ca fumul zilele mele şi oasele mele ca uscarea usucă-se.*

Iar comparaţia se va fi găsit şi în alte scrieri din epocă, de vreme ce apare, desigur şi sub influenţa originalului slavon, în versiunea românească a *Învăţăturilor lui Neagoe către fiul său, Teodosie.* În capitolul al XIII-lea din mult comentatul text, citim, spre exemplu: *Toată slava lumii aceştiia o am lăsat şi măreţele şi trufiia noastră o am părăsit şi să răsipiră de la noi ca un fum, cînd îl loveşte un vînt mare şi cu o ploaie repede,* în fragmentul reprodus putînd fi recunoscute, dincolo de tipul tropilor, mai multe inversiuni caracteristice vechiului scris bisericesc. *Zilele cele dezmierdate, înflurite şi de toată bucuriia pline şi anii cei mulţi, carii trecură ca fumul,* respectiv *Plîngă iar bătrînii, că s-au veştezit floarea şi frîmseţea tinereţei lor,* fragmente extrase dintr-o omilie la omul mort cuprinsă în *Sicriul de aur*, tipăritura bălgrădeană din anul 1683[14], atestă şi ele prezenţa comparaţiei extrtase din inventarul de tropi utilizat aproape stereotip în vechiul scris beletristic religios.

Departe de a fi simple şi fidele transpuneri ale unor originale redactate în alte limbi, ultimele fragmente citate dovedesc nu doar cunoaşterea textului românesc al psalmilor, ci şi utilizarea modelului stilistic al acestora. Probează această utilizare chiar continuarea ultimului pasaj reprodus, continuare în care sînt selectate în mod semnificativ exact versete de tipul celor utilizate de noi anterior pentru a evidenţia prezenţa tropilor în cele mai vechi variante româneşti ale psalmilor: *Despre aceştia*

[13] Ipoteza revizuirii de către Dosoftei a traducerii realizate pentru Vechiul Testament de către Neculai Milescu Spătarul a fost reargumentată recent de N. A. Ursu, în studiul *Noi informaţii privitoare la manuscrisul autograf şi la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Neculai Spătarul (Milescu)*, inclus în volumul *Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iaşi, 2003, p. 354-449.

[14] Ne referim la *Sicriul de aur,* culegerea de predici alcătuită de Ioan Zoba din Vinţ. Textul a fost tipărit, într-o ediţie modernă, în 1984, de către Anton Goţia.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

[adică despre *anii cei mulţi şi buni, carii trecură ca fumul*] *cîntă sfînt David craiu şi proroc, psalm CII, stih 15-16, zicînd: „Zilele omului sînt ca iarba, ca floarea cîmpului aşa înfloreşte...” Şi iar, psalm CI, stih 4: „Că sfîrşiră ca fumul zilele mele şi oasele mele arsără ca focul.” Şi iar, stih 5, zice: „Bătut fuiu ca iarba şi să uscă inima mea...” Şi iarăşi, într-acestaşi psalm, stih 12, zice: „Zilele mele ca umbra plecată, şi eu ca iarba usca-mă-voiu.”* Şi citatul ar putea continua.

5. *Cazania la Adormirea Maicii Domnului*, admirabila dovadă a mînuirii, de către Antim Ivireanu, a limbii române elevate, în dorinţa de a convinge auditoriul de valabilitatea afirmaţiilor sale prin gradarea argumentelor demonstraţiei teologice, dar şi de a oferi, iniţiaţilor, plăcerea descoperirii unei structuri interne a textului, a fost creată prin aplicarea unor rafinate procedee retorice. Descoperirea sensurilor ascunse în numele *Mariam* (din acest nume *de trei silaves, adecă de trei înjugări, să înţeleage cum că au născut o faţă a Sfintei Troiţe*, iar *fieştecare înjugare [avînd] cîte 2 slove ... să înţeleage cele doauo firi ale lui Hristos, adecă cea dumnezeiască şi cea omenească*, notează Antim[15]) devine principiu organizator pentru lauda adusă Sfintei Fecioare. În perioadele didahiei, atent construite, sînt subsumate, în consecinţă, structuri binare (semnificative pentru înţelegerea esenţei duble a *împărătesei ceriului şi a pămîntului*, a celei ce *au împăcat ceriul cu pămîntul*) unor serii enumerative organizate ternar, cu trimitere, desigur, la Sfînta Troiţă (adică Sfînta Treime): ea este *aleasă ca soarele, ca luna, ca revărsatul zorilor; este izvor, chiparos, crin; este nor, fecioară şi grădină încuiată.*

Structura ternară amintită include figuri, cele mai multe preluate din inventarul vehiculat de scrierile ortodoxe, dar nu puţine inventate sau prelucrate pentru a oferi conotaţii surprinzătoare pentru un text alcătuit în perioada de început a veacului al XVIII-lea. Efectul artistic este evident, iar valoarea procedeului poate fi uşor pusă în lumină printr-o oricît de sumară comparare a didahiei amintite cu textele corespunzătoare din cazaniile precedente şi din cele următoare.

Iată un fragment din textul datorat lui Antim Ivireanul, în care se face, în Cazania la Adormirea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, lauda Maicii Domnului. Aceasta *Iaste o grădină încuiată dintru care au ieşit floarea cea neveştejită şi fîntînă pecetluită, dintru care au curs izvorul vieţii, Hristos. Pre aceasta au văzut-o Moisi în muntele Sinaiei, ca un rug aprins şi nu ardea. Pre aceasta au văzut-o Aaron, ca un toiag înforit şi plin de roadă. Pre aceasta au văzut-o Iacov, ca o scară întărită, din pămînt pînă la ceriu şi îngerii lui Dumnezeu să suiia şi să coborîia pre dînsa. Pre aceasta au văzut-o Iezechiil ca o uşă încuiată, prin care nimenea n-au trecut. Pre acesta au văzut-o Ghedeon ca o lînă, Avvacum ca o dumbravă umbroasă, Daniil ca un munte şi Solomon ca un pat.*

[15] Cităm din transcrierea dată Didahiilor de către Gabriel Ştrempel, în Antim Ivireanul, *Opere*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

În *Cazania* lui Varlaam[16], textul predicii corespunzătoare, deşi este mult mai puţin elaborat, cuprinde exact aceleaşi figuri catacretice: „*Avacum pre tine au vădzut ca o măgură cu umbră deasă, că tu eşti umbrată de duhul svînt. Daniil pre tine au vădzut şi el ca o măgură, din care măgură fără de sămînţă bărbătească s-au născut tarele şi vîrtosul împărat. Iacov, ca o scară, pre care scară s-au pogorît Dumnedzău din ceriu pre pămînt şi oamenii să suie de pre pămînt în ceriu... Ghedeon roauă te vădzu... Ezechiil, poartă încuiată...*”.

6. Tropii utilizaţi în cele mai vechi versiuni româneşti ale Psaltirii şi, sub influenţa evidentă a acestora, în alte scrieri beletristice religioase, au avut deci, după cum arată exemplele prezentate anterior, practic aceeaşi formă, indiferent de zona de alcătuire a textelor, de forma de difuzare a acestora (prin tipar sau prin reproducere manuscrisă) şi chiar de momentul transcrierii sau prelucrării lor. Dosoftei a conservat şi el în *Psaltirea de-nţăles* inventarul de figuri consacrat de tradiţia textului. Celebra *Psaltire în versuri* atestă, desigur, numeroase prelucrări ale textului psalmic, dar în acest caz au avut desigur prioritate unele constrîngeri prozodice, iar nu dorinţa de depărtare de litera textului sacru pentru limpezirea sensului altfel mai greu de pătruns al unui pasaj. Iar predicile, atît cele fidele surselor tradiţionale ale Cazaniei, cît şi cele marcate de personalitatea autorilor ce le-au creat şi rostit, au folosit fără modificări majore acelaşi inventar consacrat de figuri de gîndire.

Sondaje efectuate în cadrul manuscriselor cu traduceri multiple alcătuite în Moldova, la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru Psaltire şi Paraclisul Precistei[17] confirmă constatarea anterior formulată: copiştii sau revizorii consemnau variante multiple pentru redactarea unor fragmente de text, dar păstrau practic nemodificată forma tropilor existenţi în acestea.

O cercetare de detaliu asupra altor scrieri beletristice vechi româneşti va putea confirma sau infirma acestă constatare. La fel cum investigaţii speciale, deloc uşor de realizat, va putea duce la constituirea unui corpus de tropi specifici vechiului nostru scris religios, absolut necesar pentru a înţelege nu numai evoluţia limbajului figurativ utilizat pînă în secolul al XIX-lea în scrierile literare româneşti, ci şi pentru a evalua corect aşa-numita valoare catacretică a tropilor puşi în circulaţie de scrisul nostru bisericesc, mai vechi sau mai nou.

Bibliografie

Izvoare

Antim Ivireanul, *Opere*, ediţie Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1972

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589,* ediţie Stela Toma, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1976

[16] Preluăm textul, operînd modificarea formelor reproduse de Jacques Byck prin transliterare în sensul transcrierii interpretative, din Varlaam, *Cazania. 1643,* Fundaţia regală pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1943.

[17] Avem în vedere manuscrisele păstrate la Biblioteca Academiei Române sub cotele ms. ro. 170, ms. rom. 296, ms. rom. 540. Vezi pentru acestea şi studiile noastre consemnate *supra* în nota 3.

BDD-A97 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)

Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles,* ediție Mihaela Cobzaru, Casa editorială Demiurg, Iași, 2007
Dosoftei, *Psaltirea în versuri, 1673,* ediție critică N. A. Ursu, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1974
Psaltirea Hurmuzaki, I, ediție Ion Gheție și Mirela Teodorescu, Editura Academiei Române, București, 2005
Psaltirea Scheiană (1482). Mss. 449 B.A.R., I. Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577), ediție Ion Bianu, Carol Göbl, Bucuresti, 1889
Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, II. *Textul și glosarele*, ediție I.-A. Candrea, Socec, București, 1916
Varlaam, *Cazania. 1643,* ediție J. Byck, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943
Ioan Zoba din Vinț *Sicriul de aur,* ediție Anton Goția, Editura Minerva, București, 1984

Lucrări de referință

Gh. Chivu, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual, Editura Academiei Române*, București, 1997
Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Univers Enciclopedic, București, 2000
Gh. Chivu, *Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în „Text și discurs religios", I, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2009, p. 37-43
Gh. Chivu, *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris*, în „Text și discurs religios", II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2010, p. 41-48
Mihai Dinu, *"Bătrânul poet dintâi" – incursiune în poezia și poetica dosofteiană*, Editura Academiei Române, București, 2007
Ion Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei, București, 1997
Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare, I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva, București, 1971
Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, I, Editura Minerva, București, 1982
N. A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Neculai Spătarul (Milescu)*, în *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Cronica, Iași, 2003, p. 354-449

BDD-A97 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:58 UTC)